https://doi.org/10.26682/hjuod.2021.24.2.17
گوڤارا زانكویا دهوك، پەربەندا: 24، ژمارە: 2 ، (زانستێن مروڤایەتی وكومەلناسی)، بپ 370-392، 2021

تێگەهێ (فیمینیزم و جەندەر)ی د ڕۆمانا (مەریەما) دا .
خواندنەكا بەراوردكاری .

نوزت أحمد عثمان * و نهایه محمد صالح عزالدین **

*پشكا زمانێ كوردی، فاكولتیا زانستێن مرۆڤایەتی، زانكۆیا زاخۆ، هەرێما كوردستانێ ـ عیراق

** پشكا زمانێ كوردی، كولیژا زمان، زانكۆیا دهۆك، هەرێما كوردستانێ ـ عیراق

((مێژوویا وەرگرتنا ڤەكولینی: 4 نیسانێ، 2021، مێژوویا رەزامەندیا بەلاڤكرنێ: 27 تیرمەهـ، 2021))

پوختە

فیمینیزم و جەندەر ژ تێگەهێن ئالۆز و دناڤێكدا چووینە، كو هندەك جاران ژ هەڤدوو نێزیك دبن و د هندەكێن دیتردا ژێكجودا دبن. لەوڕا باشتر ئەوە بەراوردییێ دناڤبەرا واندا بهێتەكرن؛ چونكی وەكی پڕانیا ڤەكۆلەران و ڕەخنەگر و تێورڤان جەختییێ لسەر ئەوێ چەندێ دكەن كو فیمینیزم، تەنها د بزاڤ و تێورێن خۆدا داكۆكیێ لسەر ماف و ئەرك و هەبوونا نڤشێ (مێ) دكەت. لێ جەندەر پتر بوارێ هەڤسەنگیێ دناڤبەرا تۆخمێ (ژن و زەلام)یدا یە، دویر ژ هەر ڕەگەزپەرستی و بناغێ هزرا بایۆلۆژییا (نێر و مێ) یا ڕەها پەتی و ژكاركەفتی ئەنجامددەت.

لەوڕا جەندەر دبیتە تاڤیگەها كارلێكا هزری و جڤاكی و ڕەوشەنبیری...هتد، بۆ ژنێ و زەلامی د هەر بیاڤەكییدا. ئەڤجار ڕۆماننڤیس (سەبری سلێڤانەیی) بكارزانی و شەهرەزایی ئەڤ چەندە، ب ئاوایەكێ ستاتیكی و سەرەنجراكێش داینە خۆیاكرن و لدویڤ ڕێژەییا كاریگەری و ڕەنگڤەدانا هەردوو تێگەهێن ناڤبری دكەسایەتیێن ڤارەمانێن بەرهەمێ خۆ ـ ڕۆمانا مەریەما دا ـ یێ ئەدەبی و هونەریدا بەرجەستەكرینە.

ـ پەیڤێن كلیلی: ـ فیمینیزم، جەندەر، ڕۆمانا مەریەما، سەبری سلێڤانی، ژن و زەلام.

پێشەكی

تێگەهێ فیمینیزم وجەندەر دوو تێگەهێن هەڤچەرخن , هەولێ بۆ جێبەجێكرنا بنەمایێن (ئازادی , یەكسانی , باوەری) دناڤ تاكێن جڤاكاندا . هندیكە چەمكێ فیمینیزمێیە پتر ئاراستا وێ بۆ خزمەتكرنا رەگەزێ مرۆڤی ئەوژی (مێ- ژن) دژی (نێر زەلام)ی, لێ جەندەر بەروڤاژی ئەڤێ چەندییێە هەڤسەنگیێ دئێخیتە دناڤبەرا ئەڤان هەر دوو نڤشان (نێر/ زەلام - مێ /ژن). واتە ناهێلیت هیچ رەگەزەك دبیاڤێ پارڤەكرنا ئەڤان بنچینەییاندا , ل سەر یێ دیتر دا زالبیت. د ئەڤێ ڤەكۆلینێدا بفەر هاتە زانین خواندنەكا بەراوردكاری بۆ هەردوو تێگەهێن (فیمینزم و جەندەر) ی بهێنە ئەنجامدان. ژبەر هندێ د پترییا ڤەكۆلینێن ڕەخنەیی و ئەدەبیدا تێكەلبوون دناڤبەرا ئەڤان هەردوو

بابەتێن گرنگدا كريينە , هەروەها ڕووهننەكرينە كا ئەڤ هەردوو چەمكە چەوان ژ هەڤ جودا ونزيك دبن ؟ ! .

ئەڤ بابەتێن ناڤبرى فيمينيزم و جەندەر بئاوايەكێ هوشيار و ژيرانە و بێى ئاليگرييا تێگەهەكى لسەر يێ ديتر د ئەڤێ رۆمانێدا ڕەنگڤەدانە. هەژى گوتنێيە ڕۆماننڤيسى ئەڤ كارە لگۆڕەى پاشخانەيا خۆييا هزرى و ڕەوشەنبيرى و زانستى ,د تەكنيكێن دانوستاندن و سالۆخدانا كەسايەتيێن بەرهەمێ ناڤبريدا ئەنجامداينە.

- ناڤونيشانێ ڤەكۆلينێ:

ئەڤ ڤەكۆلينە بناڤونيشانێ (تێگەهێ(فيمينيزم و جەندەر) ى د ڕۆمانا "مەريەما")دايە، تێدا هەولێ هاتييەدان بەحسێ چەوانييا جودابوون و ژ هەڤنێزيكبوونا فيمينيزم و جەندەرى بهێتەكرن.

** پرسيارا ڤەكولينێ (ئارگيۆمێنتا وێ)**

ئەرێ فيمينيزم و جەندەر هەمان مەبەستە يان جودايە ؟ , ڤەكولين دێ بەرسڤا ئەڤێ پرسيارێ دەت.

- گرنگيا ڤەكۆلينێ:

گرنگييا ئەڤێ ڤەكۆلينێ دهندێدايە , ڕووهنكرنا ئەوێ مژدارييا ئەڤ هەر دوو چەمكە بخۆ ڤە دگرن ,كو دپرانييا ڤەكولينان‌دا وەكو يەك بابەت هاتيە بەرێخودان ؛ لەورا ئەڤە دبيتە ئێكەم پێنگاڤ ژبۆ ڤەكۆلەران ڤەكۆلينێن تێر و تەسەل و زانستى لئاييندەيدا د ئەڤى بياڤيدا ئەنجامبدەن.

- سنورێن ڤەكۆلينێ:

ئەڤ ڤەكۆلينە سنورێن وێ د ڕۆمانا "مەريەما- كچە ژنەك ژ زەمانەك دى" دايە يا ڕۆماننڤيس (سەبرى سليڤانەيى), ياكو لسالا (2007) لدهۆكێ چاپ و بەلاڤبووى . هەژى گۆتنێيە ئەڤ ڕۆمانە بڕەنگەكێ ڕەمەكى نەهاتييە هەلبژارتن، بەلكو بهشياريى بوويە، ژبەر كو نڤيسەرێ ئەڤى ژانرێ پەخشانكى چالاكڤانە د ئەڤى بواريدا. هەروەسان ناڤبرى باگڕاوەندەكێ بەرفرەهێ (هزرى و ڕەوشەنبيرى و جڤاكى و ئەدەبى، زانستى، فەلسەفى، ...هتد) د كێشەيێن فيمينيزم و پێلێن وێ و دياردا جەندەربوونا ژن و زەلامى لگۆڕەيى تايبەتمەندى وكاركرنێن ويێن بەردەوام دئەڤان بوارانداهەنە .

- ئارمانجا ڤەكۆلينێ:

ئارمانجا هەرەسەرەكييا ئەڤێ ڤەكۆلينێ ئەوە، خۆياكرنا ڕوويێ جوداهى و جيياوازييا تێگەهێن (فيمينيزم و جەندەر) پێش ڕوويێ وەكهەڤييا وان، كو نڤيسەرى بكارزانى و ئاوايەكێ ستاتيكى وهونەرى دناڤ ڕۆمانا خۆدا بەرجەستەكريينە.

- پەيكەرێ ڤەكۆلينێ:

ئەڤ ڤەكۆلينە لسەر دوو پشكان دابەشدبيتن؛ پشكا ئێكێ تێورييە ئەڤان بابەتان بخۆڤە دگريت (1 ـ فيمينيزم (تێگەه و

پێناسە)، 2 ـ جەندەر (تێگەهـ و پێناسە)، 3 ـ بەراوردی دناڤبەرا فیمینیزم و جەندەری لگۆرەی تێورڤان و رەخنەگراندا).

پشکا دووێ: لایەنێ پراکتیکی؛ کو ژ ئەڤان لایەنان پێکدهێت: (1 ـ نڤیسەر (ژیاننامە و بەرهەم)، 2 ـ بەرجەستەکرنا بەراوردییا تێگەهێن (فیمینیزم و جەندەر)ی د رۆمانا (مەریەما)دا. پاشان ڤەکۆلین ب چەند ئەنجام و لیستا ژێدەران و کورتیيا بزمانێ (کوردی و عەرەبی و ئینگلیزی) بدوماهیك دهێتن.

پشکا ئێکێ:

1- فیمینیزم (تێگەهـ و پێناسە):

د گەلەك ڤەکۆلینێن جودا جودا هاتیە کو فیمینیزم و جەندەر هەڤواتانە د یەك بوارێ کاریدا رۆل و ئەرکێ خۆ دگێرن، لێ پشتی کو زاراڤێن جەندەری هاتینە روونکرن، کو جەندەر تێگەهێ وی بەرفرەهترە و سونورێ خۆ ژ وان ڤەکۆلینان دەباز دکەت؛ ئەوێن ل سەر رەگەزێ (مێ) هاتینە ئەنجامدان.

لەورا بۆ دیڤچوون و پێداچوونا ئەوان شاشی و تێکەلبوونا ژ ئالیێ گەلەك ڤەکۆلەر و نڤیسەرانڤە بۆ فیمینیزمێ و جەندەری هاتینەکرن، بفەر دهێتە زانین زاراڤ و چەمکێ فیمینیزمێ ژ نێزیك بدەینە خۆیاکرن، تاکو ئەو مژداری ب یەکجاری گەلالەبیت و چ گۆمان ل سەر ئاستێ تێگەهشتنا جەندەری نەمینیتە هەلاویستی.

ژبەر ئەڤێ چەندێ فیمینیزم* وەکو تێگەهەکێ سادە یێ جییاوازە و "لە زمانی لاتینیەوە سەرچاوەی گرتووە و پاشتر هاتووە ناو زمانی فەرەنسییەوە (فیمێل ـ Femal) کە ریشەکەی لاتینیەکە (Female) بە واتایی رەگەزی (مێینە) دێتن". (عەبدوللا، 2009، ل46).

ئەڤ زاراڤە هێدی هێدی بوو سیمایەکێ زانستی و مرۆڤایەتی و ژ تێگەهێ بایۆلۆژی یێ رەگەزێ (مێ) وەکو پێکهاتا سروشتی دەرکەڤت و بەلکو چوو د ناڤ قالبێ بزاڤ و مافێن ژنێ وەکو پێکهاتەکا جڤاکی، سیاسی، و ...هت. بدەربرینەکا دی "یەکێك لەو رەوت و فیکرانەی لەکات و ساتی خۆیدا هاتە ئاراوە و بوو بەرەوتێکی سەربەخۆ د چووەناو کاروبار و ژیانی مرۆڤایەتییەوە". (عەبدوللا، 2014، ل5). هەژی گۆتنێیە فیمینیزم مینا رەوتەکا فیکری بئەڤی رەنگی تێگەهێ وێ پێناسەکرن , چونکە "فیمینیزم یەکێك لەو بزوتنەوەی گرنگە کۆمەلایەتیانەیە کە وا دێتە بەرچاو لە درێژایی ئەم دەیە دواییانەدا بووبێتە دیاردەیەکی جیهانی Globaized". (حومەیرا موشیرزادە، 2011، ل9).

کە واتە فیمینیزم وەکو بزاڤەکا هزری خودا پرەنسیپ و سیمایێن تایبەت ژبۆ سەلماندنا بنیاتێ خۆ یێ ناڤبری هاتییە سەرهلدان ,ژبەرکو"بزوتنەوەیەکی بەربەلاوە و لە تەواوی زانستەکانی بایەلۆجی و پزیشکی و دەروونناسی و کۆمەڵناسی و مرۆڤناسی و

ڕامیاری و ئابوری و كلتوری و ئەنترۆپۆلۆجی و ئەدەبی و فەلسەفی،...هتد كەلك وەردەگیرێت و زۆر جاریش دەیانباتە ژێر پرسیار و ڕەخنەوە". (تلوعی، 2006، ل3). ئەڤێ چەندێ وەكرییە كو ئەڤ ڕەوتە بەرەبەرە ببیتە خۆدان دیتن و تێروانین و بزاڤێن جییاواز؛ ژبەر هندێ پێناسەكرنا وێ نە تشتەكێ ب ساناهییە و هیماییێن جەندەری بخۆڤە دگریت، لەوڕا د هندەك ئالییاندا دگەهنە هەڤدوو.

بهەر حالێ هەبیتن فیمینیزم وەكی بزاڤەكا مرۆڤایەتی دبیتە تەوەرەكێ گرنگ د جێگیربوونا تێگەهێ (جەندەر)یدا و كارتێكرنا خۆ لسەر گشت بوارێن ژیانێ كرییە، چونكە (جودیس ئاستێلارا) كو ئێكە ژ ژنێن فیمینیستییێن ئیسپانی بشێوەیەكێ (تێوری و پراكتیكی) پێناسا فیمینیزمێ و چەوانیا مفایێ وێ بۆ جوداكرنێ ژ جەندەری دكەتن و دبێژیت: "فیمینیزم پرۆژەیەكە بۆ گۆرانكاری كۆمەلایەتی و بزوتنەوەیەكیشە بۆ كوتایی هێنان بە سەركوتكردنی ژنان". (روباتام، 2010، ل13). ئەڤ ڕەخنەگرا فیمینیستی هزرا خۆ وەكو بنەما بۆ دانانا پرۆژەكێ ڕاستیدەر ژبۆ هەر گۆڕانكاریەكێ بۆ مرۆڤایەتیێ برێكا خزمەتا هەمە چەشن بۆ ژنان ددەتە بەردەست. دیسان ژ ئالیەكێدیڤە بۆ بدوماهیك هینان و بنبڕكرنا قەیرانا ڕەگەزایەتی و چەوساندنا دژی هەر ژنەكێ ددەتە خۆیاكرن.

لێ كۆمەكا دیتر یا فیمینستان بەروڤاژی ئەڤێ چەندێ , داكۆكیێ لسەر هندەك دابێشەیان دكەن ئەوژی" جەختكرن لەسەر مەسەلەی ڕەگەز دەكەن و جیاوازی ڕەگەزی دەكەنە فاكتەری چەوساندنەوەی ژنان" . (عەبدوللا،2014 ,ل8). دیسان ژ لایەكێ دیتر ڤە دابشێین (سوشیال) جڤاكی، د گەلەك ڕەهەند و مەودایاندا كاریگەری لسەر بزاڤێن فیمینیزمی كرینە هەر وەكی چالاكڤان و فیمینیستا ئەمریكی (بیتی فریدان)دبێژیت: "چەمكێ فیمینیزمێ دوماهیك نەهاتنا جیاوازی نێر و مێیە ل سەر بنچینەیا ڕەگەز و ستەم لێكرنا توخمێ مێیە ل سەر بناغێ نەدادپەروەرییا بەلاڤكرنا مافان هاتیە دامەزراندن". (HOOKS,2000, ,P7).

كەواتە سەرهلدانا بزاڤا فیمینیزما (جەندەر)ی ل ئەوروپا یاكو ل نیڤا دوویێ ژ سەدێ بیستێ سەرهلدای "وەرارا وێ كاریگەری لسەر بیروباوەرێن فیمینستێن ئەمریكا ژی كرن وەها كر كو هەڤسەنگییەكی بكەنە د ناڤبەرا فیمینیزم و جەندەریدا وەكو تێورەكا زانستی و بەرەڤ ڕۆلێ زەلامی وەكو بەشەكێ دیێ پرۆسا پێشكەفتنا جڤاكی و ئەدەبیاتی و كەلتووری و ڕەوشەنبیریێ و ئابووری، ...هتد، بچن". (شایغان، 2004، ل217 ـ 219).

فیمینیزما ناڤبری - جەندەری - دگەل فیمینیزما پۆست مۆدێرنیزم بەرەڤ ڕاگەهاندنا جەندەریڤە چوون - جەندەر برامانا وێیا خوازەیی - و بدیتنا وان "جەندەر تەرازییەكا هەڤسەنگە و دیاردەیەكا توندرەو ئالییگر بۆ ڕەگەزەكی لسەر كیستێ ڕەگەزەكێ دیتر نینە،

بەلكو هەولەكە بۆ جێبەجێكرنا دادپەروەرييا جاران مينا (جڤاكێن دايكسالاريێ و جڤاكێن سادە) كو هەردوو تۆخم تێدا د ئازاد بوون".(أبو غزاله، 2006، ل7).

ئەڤ هەمى تەوەرێن دناڤ پێناسەيێن فيمينيزێدا ڕەنگڤەداين مە بەرەڤ تێگەهێ جەندەريڤە دبەتن، كا چەوان ڤەكۆلەر و تيۆرڤانان و ڕەخنەگران بەرێخوداينە ئەڤى تێگەهى؟ ديسان چ پرەنسيپ تێدا هاتينە ڕووهنكرن؟ و د چ قالب و جوارچۆڤەدا داناينە؟ لەوڕا ژى لدويڤ ئەوان ژێدەرێن كەڤتينە لبەردەستێن مە پتريا وان فيمينيزم و جەندەر جوداكرينە.

2ـ تێگەه و پێناسەيێن (جەندەر)ى:

برەنگەكێ گشتى پێناسەيێن جۆراوجۆر و نە ئێكگرتى بۆ بابەتێ جەندەرى هاتينە دەربڕين و ئەنجامدان، ئەڤ چەندە ژى بۆ هەمە چەشنى و جوداهييا پێناسان لدويڤ (سەردەم، تێروانينێن جياواز، دژايەتيكرن، ڕەخنەگرتن، ڕەهەندێن مرۆڤايەتى و هزرى، پيداگۆجى و پەروەردەيى، هونەرى و ئەدەبى، ...هتد) يێن جەندەرى ڤەدگەڕن. ژبەر هندێ پێناسەكرنا جەندەرى ب ئاوايەكێ كورت و پۆختە، مژارەكا بزەحمەتە، ژبەر كو "جەندەرى چەندين واتا و ڕەهەند هەنە، ...، لەوڕا گەلەك وەرگەريانێن بلەز مينا تەكنەلوژى، گۆهرينا حەزا سياسى، دەركەڤتنا بزاڤێن جڤاكى مينا بزاڤێن نەژادى و ژينگەهى و نڤشگەرايێ، ...هتد بخۆ دگريتن" . (محفوظ، 2016، ل24). ئەڤجار دشێين بێژين " پۆختكرنا واتا و مەبەستا جەندەرى لدويڤ بير و باوەرا هندەك ڕەوشەنبيران ب هيچ شێوەيەكى نابيت و خۆيا نابيت، ... ، چونكى ئەو جەندەر (جەندەربوونا ژن و زەلامى) ژ هەبوونا هەر جۆرە سەربوور و سيستەم و تێوردانانەكێ بێبەهر دكەن" . (كهون، 1385، ل16). لێ دگەل ئەڤێ چەندێ ژيدا دێ هەولدەين ئەوان پێناسەيێن بۆ جەندەرى** ژ ئاليێ تێورڤان و نڤيسەر و ڕەخنەگران هاتينەكرن گرنگترينێ وان دێ پێشچاڤكەين بئەڤى ڕەنگى , ژبەركو هەر ئێكى جودا و لدويڤ تێروانينێن خۆ بەحسكرينە .

"جەندەر دەستهەلاتەكا جەڤەنگييا ژنێ و زەلامييە، ژبۆ بدەستڤە هينان و سەلماندنا هزرى پتر ژ جەستەيى و ڕەتكرنا وى سيمايێ ـ جەستەيى ـ دناڤ جڤاك و قوتابخانا و پەروەردەكرنێ بگشتيدا". (بورديو، 2009، ل11). ئەڤ پێناسە پتر داكۆكيێ لسەر ئاڤاكرنا هێزا هزرييا ژنێ و زەلامى د جڤاك و قوتابخانە و پەروەرەدەكرنێدا دوير ژ هێزا جەستەيى و تێگەهێ وێيێ ـ جەندەرى ـ يێ كەڤن دكەت. ئەڤجار دڤێرەدا پتر جەختى لسەر ئاليێ پەروەردەكرنێ كرييە ود هندەك ئاليێن ديتر دا ڕێكخستن تێدا نينە ژبۆ بەرجەستەكرنا ئەوێ وزە و هێزا ناڤبرى ـ هێزا هزرى بۆ ژن و زەلامى ـ لەوڕا ژى پشتگوه هێلاينە . ژبەرهندێ دێ بەرەڤ پێناسەكاديتر

ڤە ڤەچین کو لایەنەك لسەر ئەڤێ پێناسەیا بۆ (جەندەر) هاتییە کرن زێدەکرییە کو" جەندەر هەولا ڕەتکرنا خۆ گرێدانێیە ب یاسایێن نەگۆر وجێگیر و ڕەواڤە مینا دەستهەلاتا زەلامی لسەر ژنێ، یێن هێزا لەشێ وی بپالدەرێ هێز و شیانا وییا عەقلی و ژیری و زیرەکییا وی بۆ برێڤەبرنا دەستهەلاتێ پتر ژ ڕەگەزێ مێ مینا بناغەیەکێ موکۆم ددانیتن". (فوکو، 2004، ل ل22 ـ 23).

دیسان ئەڤ پێناسەیێن لسەری مە ئاماژە بۆکرین گەلەك ژ هەڤ دوو دویر نین، ,بەلکو بتنێ لایەنێ هێز و دەستهەلاتێ د هەر بیاڤەکیدا مینا (جڤاکی، سیاسەت، ئابوری، ئەدەبی، هونەری، ...هتد) دکەتە بناغە یەکێ سەرەکی ئانکو ئەڤ پێناسە نابنە بناغەکێ بۆ پرۆسا جەندەربوونا جڤاکی و سیاسی و هزری و ئەدەبی , ... بۆ هەردوو تۆخمان. ژبەر کو پێناسەیێن ئالۆزو مژدارن و ڤالاهی تێدا دهێنە دیتن. لەورا دێ تەماشەی دیتن و بۆچوونا هندەك ڕەخنەگرا و زانایێن دیتر ئەوێن دەربارەی جەندەری هاتینە ئەنجامدان کەین؛ کو "جەندەر وەکو تێگەهەکێ هەڤچەرخ ناسنامەکێ د ڕەهەندەکێ مژدار و ژ خاڤلەتیڤە د ڕێرەوێ سەردەمێ نۆیدا هەمی خوازت و گۆرانکارییێن وی بۆ (ژن/ زەلام)ی دروستدکەن".(غلوفر - کابلان ، 2008، ل36). ئەڤ پێناسەیە ژی (جەندەر)ی دگۆشەنێڕینەکا مژدار و شێلیدا دبینیتن؛ چونکە هندەك ئالۆزی و نەرێك و پێکی تێدا هەیە و یا ڕووهن نینە, لەورا نابیتە پێناسەکا تەڤگر و گشتگر ژبۆ خرڤەکرنا هەمی ڕەهەندێن پێدڤی و ناڤبری د دیاردا جەندەربوونێدا .

دیسان هەر د ئەڤی بابەتێ کێشە و ململانێ لسەر دهێتەکرندا، د شیاندایە بێژین "جەندەر بریتییە ژ ئەوان جیاوازیێن کۆمەلایەتی دناڤبەرا (زەلامی و ژنێ) دا، ئەوێن ملکەچی فاکتەر و ئەگەرێن دەروونی، ئایینی، ماینەڤی (معنوی)، ئابووری، سیاسی، ئەدەبی، ڕەوشەنبیری، پەروەردەیی، ...هتد دبیتن، د ئاڤاکرنا وان یا هزریدا، نەك یا لەش و جەستەیی". (حمداوي، 2019، ل13).

ئەڤ پێناسەیەتاڕادەکی یا تەڤگر و گشتگرە، چونکی بەراوردکرنێ ژ ئالیێ هزری و چەوانیا بەرجەستەکرنا ئەوێ هزرێ دناڤبەرا ژنێ و زەلامیدا ژ ئالیێ " گێرانا ڕۆلان دناڤ ناڤەندێن جڤاکی و سیاسی و ئەدەبی، ...، هتد دبینیت ". (حمداوي، ل17 ـ 18). ژبەرکو (جەندەر)جەختیێ لسەر پەروەردە و پێگەهاندنا کۆمەلایەتی و ڕەوشەنبیرکرنا هەردوو ڕەگەزان ـ نێر و مێ ـ دویر ژ مژارا مایتێکرنێن لەش و جەستەیی دکەتن. ژبەر هندێ د شیاندایە بێژین (جەندەر) وەکو تێگەهەکێ لڤۆك و ئازرێنەر و فرەدەنگی و فەر مەبەست بۆ پڕانیا ڤەکولەران بوویە جهێ تێهزرینێن هویرکار ، هەروەها بەرسڤدانەك بوویە بۆ ئەوان هەمی تێروانین و گۆشەنێرینێن توند ڕەو یێن ئالییگر بۆ مەبەستێن سێکسیزمییا ڕەها د هەر بیاڤەکیدا.

3- بەراوردی دناڤبەرا تێگەهێن (فیمینیزم و جەندەری)ی لگۆرەی تێروانین و بۆچوونێن تێورڤان و ڕەخنەگراندا:

أ ـ سیمۆن دیبوفورا:

دەمێ بەحسێ دابێشا ژن و هەبوون ل بەرامبەر زەلامی دهێتەكرن، ئێكسەر تێروانین و بنچینەیێن هەڤدژییا كەلتوری یێن " سیمون دیبوفواری، فەیلەسوف، ئەدیب، ڕەخنەگر و لە هەموان زیاتر ڕۆماننووسێكی گەورەی بوارە دێتە بیرمان" . (ئیوانز، 2011، ل84). كو " د مەیدانا پەرەپێدانا هزری و كەلتوریدا، گەلەك ڕەخنە لجڤاكێ ئەورووپی كرینە، نەمازە پشتی بەرهەم و پەرتووكا خۆ یا بناڤودەنگ (رەگەزێ دووی ـ دیتر) بەلاڤكری كو ل سالێن شێستان باندۆرەكا مەزن و بەرفرەه ل گشت جڤاكێن جیهانێ كر" . (إبراهیم، 2003، ل171).

د ئەڤێ پەرتووكێدا دیتن و بۆچوون و شەنگستێن سەرەكی دەربارەی كۆمەلگەهـ و ڕەگەزێ نێر و پەراوێزخستنا مێ بەرچاڤكرن. كو باهرا پتر جەخت ل سەر ئەوێ چەندێ كر " ژنبوون كەلتووری یا دەستنیشانكری نەك سروشتی و ئەو سروشتێ مروڤ تێدا هاتییە ئافراندن" . (شرف الدین، 2012، ل52). ئەڤە وێ ڕامانێ ددەتە دیاركرن كو ژن ب سالوخەتێ خۆیێ ژنانەیی ژدایك نابیت و تشتەكێ خۆزایی و سروشتییە و دناخێ وێدا نینە، بەلكو (دیبوڤوار) د پێڤاژوویا خۆیا هزری و فەلسەفیدا بسەختی" ڕەددا وێ چەندێ دكەتن كو ژن / دەیك تەمامكەرا زەلامی دناڤ مالێ و خێزانێ د كۆمەلگەهیدا" . (الخولی ,2017, ل26)، ژبەركو ژنێ قەوارێ خۆیێ هزریێ جودا ژیێ دیتر ـ زەلامی ـ هەیە.

ئەڤجار دشیاندایە بێژین (ژن و زەلام) هەردوو دبنە پێكهاتەیێن هزری, هەروەها خۆدان "هەبوون و خۆدن بێی جیاوازییا كەلتوورێ شاش و پاشكەفتی لسەر هزرا بەرگریكرنێ ژ هەبوون و خۆدیێ" . (دیبوفوار، ل284). وەكو ستوینا ئاڤاكرنا تێور و گۆشەنێرینا ڕۆماننڤیسا ـ دیبوفوار ـ ناڤبری بۆ هندەك چەمكان د زڤرێتن ئەوێن هەلگرێن تەرزێ چیاتیێ. بدەربرینەكا دیتر ل هندەك وانەیێن قوتابخانا بالا یا ماموستایان ژبۆ ئەنجامدانا ئەزموونا فەلسەفێ ئامادەبووی،...، چاڤ ب فەیلەسوفێ مەزنێ هەنبوونگەریێ و مامۆستاییێ وێ (جان پۆل سارتەر) كەفت و ب ئێكەمین دیدار و دیمانەیا ئەكادیمی د ناڤبەرا واندا دهێتە هژمارتن)). (صالح، 2014، ل119). د ئەڤێ چاڤپێكەفتنێدا "چەندین پرسێن فەلسەفی ل سەر هەبوونێ بگشتی و یا ژنێ بتایبەتی دناڤبەرا سیمونا قوتابی و ساتەرێ مامۆستادا هاتنە ئالگۆركرن". (دغمان، 2015، ل2).

سەبارەت ڕكمانی و هەلۆیستێ توندێ (دیبوفوار)ێ لسەر ژنبوونا ژنێ و زەلامبوونا زەلامی ئەوە كو" هەبوون و سەرەبخۆیا جەستەییا خۆ دویر ژ هەڤژینیێ هەلبژارت و بەردەوامبوو د پەریوەندییا خۆیا سۆزیدا دگەل

سارتەری هەتاكو وەغەركرین". (قریش، 2014، ل3). ئانكو گەلەك پرسیار و سەرسۆرمان لدەڤ ناڤبریێ دروستببوون مینا " داخباربوونا وێ ب پرسا هەبوون چییە؟؟! هەروەسان ئەری ژن چییە؟ و زەلاّم چییە؟ ئایا (خۆد) بەری هەبوونێیە؟! یان بەروڤاژی؟!...هتد". (اجعاد، 2016، ل54).

سەبارەت ئەڤ پرسێن گرنگ ئەوێن بووینە ئەگەرێ ڕكمانێ و توندییا هەلوێستێ ئالیگرییا دیبوڤوارێ بۆ ژنبوونا ڕەها و ئاڤاكرنا فەلسەفا وێ لسەر بنەمایێ (هەوونگەرایی و خۆد) (د. ڕیاز قریش) دبێژیت: ((دیبوفوار هەبوون و سەربەخۆیا جەستەییا خۆ دویری هەڤژینیێ هەلبژارت و بەردەوامبوو د پەیوەندییا خۆدا دگەل ساتەری هەتا كو وەغەركرین)). (قریش، ل4) ئانكو فیمینیزم لدویڤ تێگەهێ ڕەخنەگرا ناڤبری د هندەك خالاّندا بئاوایەكێ ڤەشارتی و نەراستەوخۆ ژچەمكێ (جەندەر)ی نیزیك و جیاواز دبیتن هەر وەكی د ئەڤان خالاندا دێ پتر مەرەما ڕەخنەگرا فەرەنسی بۆ مە ڕوونبیتن:

"1 - هەبوونا مێ و خۆدێ و یێ سەربەخۆ سەنتەرە بۆ هەر بریاردانەكێ.

2 - ژنبوون ژ چێكرن و دروستكرنا ڕەوشەنبیرییا جڤاكێن پاشكەفتی و دیندارە.

3 - ڕەگەزێ مێ خۆدان مێشكە و هزرا وێ ژیا زەلاّمی كێمتر نینە.

4 - ڕەگەزێ دیتر دبیتە ئاستەنگ لبەر داهێنانێن هزری و ئەدەبی و نڤیسینێن ڕەخنەیی و سیاسی و ڕەوشەنبیری دبوارێ ڕاگەهاندنێدا.

5 - فیمینیزما هەبوونگەری ڕەتكرنا هەر بیروكەیەكا داكۆكییێ لسەر لەش و جەستێ ژنێ د پارڤەكرنا ئەرك و مافان د هەر ئاست و بوارەكیدایە" . (اجعاد ,ل 56).

ژ ئەڤا بووری دشێین بێژین بدیتنا فەیلەسوف و ڕەخنەگر دیبوفوارێ هەردوو هەڤواتایێن (مێیاتی و ژنبوون) بۆ هەر ژنەكێ نە تشتەكێ جێگیر و زكماكی و قەدەرینە , بەلكو دیاردە و دۆخێن دەمكینە و نە د جێگیرن. بدەربڕینەكا دیتر بێژین مێیاتی و جەندەربوونا هەر ژنەكێ لدویڤ جڤاك و جۆرێ ڕەوشەنبیری و ئایدیولوژیا تێدا زالّ دهێتە پەیرەوكرن .

ب ـ ستیڤن ساندەرسن:

بدیتنا ئەڤی ڕەخنەگرێ ئەمریكی فیمینیزم و جەندەر دوو واژە و تێگەهێن جودانە، ژبەر كو هەر ئێك بۆ دەمەكی دكاریت ڕۆلێ خۆ بگێریتن، ئانكو " فیمینیزم كارڤەدانەكا دەروونی و سیاسی و نوژداری و ئابووری و جڤاكی و كەلتوورییە، چونكی د هەمی بوارەك و ئاستەكیدا ژن هاتبوو فەرامۆشكرن و لژێر ڕكێب و جەور و ستەما زەلاّمی د ناڤ ئەڤان ڕێچكەیێن ناڤبریدا هیچ ڕۆل بۆ نەهاتبوو ڕەخسان" . (عبدي، 2009، ل33). ئەڤ زانایە لجهەكێ دیتردا جەنددەری بڤەرێژا فیمینیزمێ دزانیت . نەمازە پشتی ڤەكۆلینێن بەرفرەه بۆ جڤاكێ خۆ ببەراورد

دگەل جڤاکێ ئەوروپی لفەرەنسا ئەنجامداین و دیار دکەت کو فیمینیزم: " مەیدانا دروستکرنا ململانێیە و دەروونێ ژنێن فیمینیست د ئازرینیت، هەر تشتەکێ گرێدای زەلامی و بابسالاریێ ,پێدڤییە بهێتە ڕاستڤەکرن و ژن بگەهیتە هەمی ماف و خواستێن خۆ" . (الخولی , ل45) و بئەڤی ئاوایی جوداهیێ دناڤبەرا فیمینیزمێ و جەندەریدا دکەتن: " نایەکسانی کۆمەلأیەتی و ئابووری و سیاسی و جیاوازییە جێندەرییەکان دەرئەنجامی ئەو چەمکی سروشتی هەڵەیەیی (رەگەز)ە، لە بۆ هەردوو توخمی ئادەمیزاد کە بپێ ی دەگوترێن (ژن و پیاو) کە هەلبژاردنی سێکسی (sexulaselection) ناویدەبات، دروستبووە" . (بابە عەلی، 2014، ل81). واتە "فیمینیزم تێورەکا جڤاکی و ڕادیکالییە و جەندەر دیاردەیەکا جڤاکی و دەروونییە، ڕۆلێ زەلامی د جەندەریدا ژ سنوورێ ڕێنیشاندەربوونا ڕەگەزێ مێ (ژن) دەرباز دبیتن، دبیتە هەڤپشکێ وێ د هەر کار و بریاردانەکێدا لگۆرەی فشارێن دەروونیێن جڤاکی و ئایدیولوژی، ...،هتد". (أجعاد، ل57).

ئانکو " جەندەر لسەر دوو تەوەرێن گرنگ دهێتە ئاڤاکرن ئەوژی؛ ڤەگۆهازتن و جهگۆهرین د جڤاکییدا , هەروەسان ئالیێ دەروونیڤە بۆ ژنێ و زەلامی، چونکی ئەگەر توخمێ زەلامی ژ ئالیێ دەروونیڤە خۆ بێخیتە دۆخێ فشارێن دەروونیێن ژنێ مینا ئەزموون، ل وی دەمیدا ئەڤە دبیتە جەندەربوونا (جۆرێ جڤاکیێ ڕاستەڤینە)، لێ فیمینیزم پتر داکۆکیێ لسەر فشارێن دەروونی و جڤاکیێ ژن بۆ ژنێ و هشیارکرنا وێ دکەت". (أبو غزاله، ل14).

کەواتە فیمینیزم و جەندەر لدویڤ جوداهی و بەراوردکرنا ئەڤی زانا و ڕەخنەگرێ ئەمریکیێ ناڤبری بئەڤی ڕەنگینە؛ " سنۆرێن فیمینیزمێ بەرتەنگترن ژیێن جەندەری، چونکە فیمینیزم ڕەگەزەکی دکەتە گشت و لسەر هەمی ئاست و بارەکیدا د سەپینیت کو ئەوژی مێیە و چ ڕامانێن دیتر ناهێلیت وەربگریت. لێ جەندەر ڕەتکرنا سانسۆرێیە لسەر ژنێ و زەلامی بهەڤرا، ژبەرکو ڤەگوهازتن و جهـ گۆهڕینا ڕۆلان دناڤبەرا ژنێ و زەلامیدا دبیتە بنواشە بۆ هەر بریاردانەکێ دناڤ جڤاکیدا و پاشان لایەنێ دیتر مینا (سیاسەت، کەلتوور، ئەدەب، ...، هتد". (غزاله، ل16 ـ 19).

ج ـ جودێت باتلەر[***]:

باتلەرێ بتێر و تەسەلی ڤەکۆلین لسەر بزاڤێن فیمینیزمی و داخوازیێن وێ و بانگەوازییا یەکسانیێ دگەل ڕەگەزێ نێر دا ئەنجامداینە، هەروەسان پشتی کو گەلەك بقولایی و هویری نڤێسینێن مامۆستایێ خۆیێ جڤاکناس و ڕەخنەگر (ساندەرسن)ی خواندن و شلۆڤەکرن بۆ کرین کاریگەربوویە , کو (فیمینیزم و جەندەر) دوو هێلێن سەرەکینە بۆ پێڤاژویا " خەباتکرن ژبۆ سەربەخۆیی و ڕزگارکرنا ژنێ و زەلامی ژ زالبوونا سیستەمێ جڤاکیێ نێرسالاری، ئانکو ڕەهـ و ڕیشالێن سیاسی و جڤاکی، و سانسۆریا نڤیسینا کارێن

ئەدەبی، ...هتد". (غتیری، 2014، ل45). بدەربڕینەکا دیتر هەر وەکی (د. ڕیاز خەمات ئەلعیتابی) دبێژیت: " فیمینیزم وەکو ڕێباز ژبۆ هۆشیارکرنا ژنان بوو، ئانکو پالدانا وان بئەنجامدانا شۆرەشێن ڕادیکال دژی ستەم و بەردەوامییا خواردنا مافێ ژنێ ژلایێ تۆخمێ دیڤە، واتە بنەمایێن وێ بۆ قوناغەکا دیارکری ژ قۆناغێن بەرهودانا ژنان، و بەردەوامیدان بۆ گەهشتن بەرەڤ کنارێن جەندەربوونێ دگەل تۆخمێ نێردا" . (خینوش، د.س، ل24).

ئەگەر ئەم بەرێخۆبدەینە ئەگەرێن گهۆرین و ڤەگوهازتنا هزرا ئەڤێ ڕەخنەگرێ - جودێت باتلەر - کا چەوان ژ فیمینیزمێ ئاراستا خۆ بەرەڤ جەندەربوونا ژن و زەلامیدا ڤەگوهازتییە ؛ دێ خۆیا بیت کو هندەك ئەگەرێن سەرەکی هەبووینە ئەو پالدایە ئەڤێ پێنگاڤا مەزن بهاڤێژیت ؛ ژ وانا وەکی ڕەخنەگرێ سعوددی (د. عەبدوڵلا ئەلغەزامی)لدویڤ تێڕوانین و بۆچوونا خۆ لدور ئەڤی بابەتی دبێژیت: " هەر ڕێبازەکا سیاسییا ئایدیولوژی یان یا جڤاکی یان ئەدەبی و ڕەوشەنبیری، ..هتد , مەودایەکێ هەی و ژێ نابووریتن بەلکو تەمەنەکێ کورت هەیە کوچەند بالێن خۆ ڤەکەتن، دێ دەمەك هێتن ئەو بالێ بهێنە چەماندن و گرتن , لەوڕا جودێت باتلەرێ ژی ئەو کارە بتێهزرین و قولایی ئەنجامداینە، ڤەگۆهازتنا وێ ژ وانا قۆناغا فیمینیزما دیبوفوارێ بەرەڤ کاروکریارێن جەندەری (الادائیە) ڤە چوویە، کو دبینت ژن و زەلام د ئەڤێ ژیانێ دا بۆ مافێن خۆ دوو ئەکتەرن و زمانێ وان ئێکە، کاری بۆ یەك کێشە و دۆز دکەن, ئەو ژی ڤاییلکرنا هەڤدوو نەك دژایەتیکرنا هەڤدوو ڕۆلێ خۆ دگێڕن". (غتیری , ل 57).

لدویڤ ئەو ڤەکۆلینێن ڤەکۆلەرێ سعوددیێ نافیری - د. عەبدوڵلا غوزامی - و ڕەخنەگرێ مەغریبی - د. جەمیل حەمداوی - ئەوێن بهویری لسەر گۆشەنێڕێن و دیتنێن جوداکەرێن ڕەخنەگر و زانایا ئەمریکی ئەنجامداین خۆیا دکەن کو " باتلەر تێگەهێن فیمینیزم و جەندەر لدویڤ کریار و پێڕابوونا کارەکی یێن دناڤ شانۆیا جیهانی بگشتی و یا فەرەنسی بتایبەتیدا ڕەنگڤەداین و لسەر ئەڤی بناغەی فیمنیزم و جەندەر ژ هەڤجوداکرینە" .(غتیری ,ل52). ئانکو باتلەر یا داخباربوو بتێگەهێن " کریار و دەستپێشخەری و پێڕابوون، ...، هتد" . (باتلر، 2014، ل14). یێن دبنە خالێن سەرەکی د هەر شانۆگەرییەکێدا د تێورا خۆییا جەندەریدا پراکتیزەکرییە.

ئەڤجار دڤێرەدا دێ بکورتی ئاماژەیێ ژبۆ گرنگترین خالێن جوداکرنا تێگەهێ فیمینیزمێ و جەندەری ئەوێن جودێت باتلەرێ پێشنیارکرین، بئەڤی شێوەیێ لخوارێ خۆیاکری:

" 1 - فیمینیزم مینا تێورەکا زانستی و سیاسی و ئابووری و جڤاکی و ئەدەبی مینا مەنەلۆگەکێیە لدەمێ هەر کەسایەتی - مێ -

ڤاریدبیت و دکەڤیتە د دۆخەکێ نەسازدا و بەرەڤ دەروونێ خۆڤە دچیت و دگەل خۆ هەر تشتەکێ دەردبڕیتن، ...هتد.

2 - جەندەر نمایشکرن و پێرابوونەکا فرەدەنگییە وەکی دیالۆگەکا دەرەرکییە، کو کۆمەکا کەسایەتیان (ژن / زەلام) تێدا دپشکدارن و دەربڕێنێ ژ هەر نەرێکییا دناڤ بوارێن جڤاکی و سیاسی و ئەدەبی و کەلتووری،...هتد دکەن، چونکی هەمی هزر و هەمی دەنگ (ژن/ زەلام) و جەندەریدا دپشدار و دئامادەنە بۆ چارەسەرییا وان نەریتێن هەڤدژ دگەل هزرا جەندەری". (خینوش، ل24).

د ـ د. نەوال ئەلسەعداوی :

د ماوەیێ کار و خەباتا فیمنیزمیدا یێن کو لوەلاتێن ڕۆژئاڤا هاتینە سەرهلدان، بێگومان دەرئەنجامێن ئەرێنی و نەرێنی لسەر هزر و بیرێن نڤیسەر و تیۆرڤان و ڕەخنەگرێن عەرەب مینا (د. نەوال ئەلسەعداوی)یێ و گەلەکێن دیتر دا هەبووینە، بتایبەتی پشتی کو ئەو پێلێن فیمینیزمێ براەرییا فەیلەسوفا فەرەنسی " دیبوفورا و شولتەرێ و سیتوارت میل، و فۆکو، کریستیڤا)یێ لئەوروپا و ئەمریکا ڕەنگڤەدان و دەنگڤەداین، هەروەها بووینە گرنگترین خال ,...، و پاگراوەند و پاشماوە بۆ ئاڤاکرنا بیر و بۆچوون و تێزرینێن ـ د. نەوال ـ ناڤبریێ" . (زیدان، 2016،ل3).

بدەربڕینەکا دیتر جڤاکێن عەرەبی (ڕۆژهەلاتا ناڤین) ژ وان جڤاکێن " عەشیرەتگەری و هۆزی و ئۆلیێن دژی هەرداڤەك و گۆتنەکا دبیتە سیمایێ ئازادییا (تاك)بوونا رەهاییا ژن و زەلامی بێ یاسایێن جڤاکی و کەلتووریێ وان وشکاندنا وان یاساییان " . (نبیل سلیمان، 2020, ل5).

ئانکو ئەو جڤاکێ بدرێژییا مێژوویا خۆیا هۆزی و خێلەکییێ هەلگریێ " نەدادپەروەری و دژایەتیکەر و کۆیلەکاریێ مێینەیە ، هەروەسا دژی هزرا زەلامێ هەڤکار و دلسۆز د ماف و ئەرکێن خێزانێدایە ، ....، کو نابیت بپلا بەرز تەماشەیی ژنێ بهێتەکرن و لسەر زەلامیدا یا زالێ بیت" . (دوغان، 2008، ل25).

ئەڤ نڤیسکارا ناڤبری ـ د. نەوال ئەلسەعداوی ـ وەکی هەر ژنەکا خەباتگێر و چالاکڤان و نڤیسکار بفەر دیت ئەڤ بابەتە بهێنە ڤەکۆلین و ڕاستڤەکرن د یاسایێن جڤاکییێن کەلتووریێ عەرەبی بگشتیدا، چونکی " پشتی گەشت بۆ وەلاتێ فەرەنسا کری و ل چەندین کۆنفرانسێن ژنان یێن جیهانی پشکداربووی، ئەو هزر و بیرە ڤەگوهازتنە دناڤ جڤاکێ عەرەبیدا، نەمازە د بەرهەمێن ویێن ئەدەبیدا (ژانریێ ڕۆمان)ێدا بئاوایەکێ ڕاستیدەر و ڕاستگۆیانە و واقعی ڕەنگڤەدایینە، هەروەسان بتوندی بەرگری ژ هەبوونا ژنێ کری وەکو مرۆڤەکا سەربەخۆ و خۆدان پێگەهەکێ بەرچاڤ و متمانە پێکری و یەکسان

ل بەرامبەر زەلاَمی ئاراستەكرینە" . (أبولغد، 1999، ل35).

سەبارەت فیمنیزمێ و جۆر و تێگەهێن و لهەمبەر جەندەری و ڤاڤارتنا وان ژ هەڤ، ڕەخنەگرا مسرییا ناڤبری ـ نەوال سەعداوی ـ د ئەڤان چوارچۆڤاندا سنۆرێن وان دیار دكەت: " فیمینیزم وەكو تێگەه پاشان ڕێباز و مێتۆدەكا مفا وەرگرتنێیە (النفعیە)و چێیاتییا ڕەگەزێ مێیە نەك بایۆلۆژیا و جەستەیێ ویێ لاواز د چاڤێن جڤاكی و سیاسەتمدار و نڤیسەر و ڕۆماننڤیس و خوێندەڤانێن مشەخۆردا، ...، هتد" . (السعداوی، 1990، ل162). ئەڤ گۆتنا سەعداویێ وێ چەندێ دگەهینیت ؛ كو گەلەك وەكهەڤی دناڤبەرا هزرا وێ و یا فەیلەسوف و ڕۆماننڤیسا فەرەنسی دیبوفوارێدا هەیە، لێ دگەل ئەڤێ چەندێ ژێدا ئاراستێن ئەڤان هەردوو ڕۆماننڤیسان ـ دیبوفوار و سەعداویێ ـ جیاوازی ژی دناڤدا هەنە، ژبەركو " فیمینیزم لگۆرەی سیمون دیبوفوارێ بنچینەكا هەبوونگەرییە، ...، ئەزموون و پشكنینێ لسەر چێیاتی و هەبوونا مێ دویر ژ نێر ئەنجامددەتن" .(العسال، 2008، ل153 ـ 154). لێ فیمینیزم د تێگەهێ سەعداوییێدا مەودا و ڕەهەندەكێ دیتر لسەر یێ دیبوفوارێ زێدەكرییە. ئەوژی: " مفاوەرگرتن ژ سێكسیزما پزیشكی و دەروونییا ژنێ , كو ژن د خۆ بگەهیتن و جەستەیێ خۆ بكەتە بنگەه و سەنتەرێ بەرگرییێ ژ هەرمافەكێ خۆیێ ڕەوا،...هتد" . (العسال، ل156).

ژبەركو سەعداوی دبینیتن كو پرۆسەییا فیمینیزمێ بخۆ فەلسەفەكا مفادار و مفاگەهێنەر و درکاندنا حەزێن شەهوەتا زەلاَمی نینە، چونكە ژن (مێ) یان هەر مێیەك ژ قۆناغا سۆزی و لەش ولار وجوانییێ دویربوویە وئێدی نە گۆڕەپانا تێركرنا حەز و شەهوانیەتییێ. دەربارەی بابەت و مژارا جەندەری (Gender) سەعداوی بتوندی هەڤدژایەتیا خۆ مینا تێگەهەكێ نەرێك و نە لئاست بۆ دابێشێن یەكسانی و دادپەروەرییێ دناڤبەرا ژن و زەلاَمیدا دكەتن، بەلكو بدیتنا وێ تێگەه و دەستەواژەیا جەندەری ئەڤێ ڕامانێ دبەخشیت لدەمێ دبێژیت: " جەندەر تەوەرێكێ نادادپەروەرانەیە (پیاو) ی دایكا تە هاوبەشی ژن لە هەموو وەردەكارییەكانی ژیان و نووسین و بریاردانی سیاسی، دەستێوردانی ئایدیولوژی، ...، بوویە فیمینیزم بەرهەلَستكارێكی ڕەوا دەبینم، چونكە جێندەر هەر مایەیی سێكسیزمی و چەوساندنەوەی مێینەكانە هاتووتەكایەوە" . (سەعداوی، 2020، ل4).

ئەڤجار دشیاندایە بێژین (د. نەوال سەعداوی) پتر پشتەڤانیا خۆ بۆ فیمنیزمێ بهەمێ چەشن و ئەدگارییێن وێڤە ڕادگەهینیت، لێ ئەڤ تێگەهێ ـ جەندەر ـ ناڤبری بۆ ڕامانا وێیا كلاسیكی و كەڤن ڤەدگەرینیت. تێگەهێ فیمینیزم و جەندەری د جڤاك و كەلتوور و ئەدەبێ كوردیدا، بشێوەیەكێ پرت و لابەلابووینە و پتر هەولێن تاكەكەسی د گرۆپ

و ڕێکخراوێن بچوویکدا دەربازی پێلەکا سەرتاسەری لکوردستانێ مینا یێن جیهانێ نەبوویە، ئانکو " فیمینیزم و جەندەر تێکەلاون تا ئێستا جیاکارییەکی پێویست بوویان نەکراوە، بەلکو هەموو چەمکەکان بەهۆی وەرگێران هاتوونەتەوە ناو کۆمەلگای کوردی و هەر وەها بەهۆی هەلسوکەوتی ئەو نووسەرە کوردانە لەگەل کەلچەری بێگانەدا بەشێوەیەکی تێکەلاو بێ ی هیچ حیسابێك بۆ ئەم مەفهومانە بکرێن گوازراونەتەوە ناو کوردستان و بە تایبەتی لە دوایی ڕاپەرین شەپۆلێکی گەورەی دەستەواژەی جیهانگیری هاتە ناو مەیدانی سیاسی و ئایدیولوژی و ئەدەبی و کەلتووری کوردیدا " . (شوکریە ڕەسوول(د.)، چاوپێکەوتن ، هەولێر ، 2020/2/24).

دیسان هۆکارەکێ دیتر کو فیمینیزم و جەندەر دناڤ جڤاکێ کوردەواریدا تێکەلبوویە نەبوونا زمانەکێ هەڤپشك دناڤبەرا (ژن و زەلام)یدا، ژبەر کو " فیکر کاریگەرییەکی ڕاستەوخۆ و بەردەوامی ل سەر زمان هەیە، چونکە بیر و زمان هەوێنی بەرهەمهێنانەوەی یەکترین. دەبینین چۆن بیری باوکسالاری کاریگەری لە سەر زمانەکان داناوە و لە زمانەکاندا ژن وەکو ڕەمزی سۆز و پیاو وەك ڕەمزی عەقل، ژن وەك ڕەمزی لاوازی و پیاو وەکو ڕەمزی هێز دادەنرێت" . (قەرەداغی، 2010، ل26).

بئەڤی ئاوایی دیاردبیت کو د ڤەکۆلینێن کوردیدا , ژبۆ جوداکرنا تێگەهێ (فیمینیزم و جەندەری) پتریا ڕەخنەگر و ڤەکولورێ کورد بۆ بنەمایێن ئینگلیزی و فەرەنسی ڤەگەرییانیەڤە، لەوڕا د لایەنێ پراکتیکیێ ئەڤێ ڤەکولینێدا دێ هەولدەین لدویف ڕێژەیا بەراوردکرنێ ئەوا ژ ئالیێ زانا و فەیلەسوف و ڕەخنەگرێن جیهانی و تێروانینێن وان ـ ئەوێن د پێناسەکرنا هەردوو چەمکاندا ئەنجامداین ـ دێ هێنە بەحسکرن , ژبەرکو دێ بیتە تەوەرێ دووێ لدویف ئەڤی تەوەریدا.

پشکا دوویێ

لایەنێ پراکتیکی:

پێش دەست بپێنگاڤێن پراکتیکیێن ئەڤێ ڤەکۆلینێ بهێنەکرن، بفەر دهێتە زانین د چەند ڕێزەکێن کورتدا ئاماژە بۆ وان سالوخەت و سیمایێن هەرە گرنگێن کەرەستێ وێ بهێنەکرن , ئەوژی ڕۆمانا (مەریەما)یە یا ڕۆماننڤیس سەبری سلێڤانەیی , وەکی بەری نهۆ ئاماژە بو هاتییەکرن . ئەڤجار ژ وان سالوخەتێن گرنگێن ئەڤی بەرهەمی , ڕۆمانەکا ڤەبارە بچوویکە و ژمارا لاپەرێن وێ ژ سەد و سیە و شەش لاپەران پێکدهێتن، هەروەسان بەرگێ وێ ڕەنگ ڕەشە د پەرواز چوارچۆڤەکێ سپیدایە، وێنێ پشتا جەستەیێ ژنەکێ لسەر بەرگێ پێشیێ ڕۆمانێیە و گولەکا سۆر ددەستێن وێدایە، هەروەسا ناڤونیشانێ ڕۆمانێ برەنگێ سپی و ڤەبارەکێ مەزن هاتیە نڤیسین؛

زێدەباری كو ناڤونیشانەكێ لاوەكی برەنگێ سۆر لژێر ناڤونیشانێ مەزن ـ يێ سەرەكی بریتیە ژ ئەڤێ دەستەواژێ (كچە ژنەك ژ زەمانەك دی) ڕۆماننڤیسی نڤیسییە. د هەمان دەمدا پێدڤییە د چەند ئاماژەكێن كورت و بلەزدا تێرۆشكان بەردەینە لسەر ژیانناما نڤیسەرێ ئەڤێ ڕومانێ , كو دێ بیتە بابەتێ پشتی ئەڤێ پێنگاڤێ .

1 - نڤیسەر/ ژياننامە و بەرهەم:

سەبری سلێڤانەیی نڤیسەر و ئەدیب و ڕەخنەگرەكێ بەرچاڤێ كۆمەلگەها كوردی؛ هەردەم نڤیسینێن وی جهێ تێهزرین و شلۆڤەكرن و لێكدانەڤە يێن جۆراجۆرن، ئانكو هەر ژ دەستپێكا ژیێ زارۆكینیێ بكۆمەكا ئەزموونێن هەمە چەشندا دەربازبوویە و بووینە بنەما دژیانا ویدا. نڤیسەر ناڤێ ویێ بدروستی (سەبری محەمەد عەلی ناسر)ە ل (1972/7/1) ل قەزا زاخۆ (قەسر مەلا تەیب) هاتییە ل سەر دونیایێ، خواندنا خۆیا سەرەتایی و ناڤنجی ل قەزا (سیمێلێ بدوماهیك هینایە و پاشان ل پەیمانگەها مامۆستایان لبازێرێ دهۆكێ ل سالا 1987 دهێتە وەرگرتن و ل سالا 1992 باوەرناما دبلوم بزانستێن كۆمەلایەتی وەردگریتن، پشتی هینگێ ل سالا 1993 بەرەڤ وەلاتێ هۆلەندا ڤە دچیت و بۆ ماوەیەكێ درێژ ژیانا خۆ ل وێرێ بدەتن و ژبلی ژین و ژیارا گشتی و كاركرنێ؛ ڕۆماننڤیس سەبری سلێڤانەیی دبێژیتن: " ئەز گەلەك سەرڤال و مژویلی خواندنا فیكر و فەلسەفێ هەر ژ یونانستانا كەڤن هەتا نهۆ بوویم و هەر ئەڤە بوویە سەدەمێ وێ چەندێ بەرێ من دایە جیهانا ڕۆمانێ و دویركریم ژ جیهانا شیعرنڤیسینێ". (سەبری سلێڤانەیی، چاڤپێكەڤتن , دهۆك ,2020/3/9).

" ژگرنگترین بەرهەمێن ڕۆماننڤیسی یێن چاپكری:

1. ئاڤا مەزن (دەمێ كو ماسیێن خۆ تهنی دهێلێت)، ڕۆمان، سلێمانی، 2004.
2. بیست سال و ئێڤارەك، ڕۆمان، دهۆك، 2005.
3. دەه خەون، هۆزان، دهۆك، 2006.
4. پاییزا پەیڤان، ڤەكۆلینەكا ڕەخنەیی، دهۆك، 2007.
5. مەریەما (كچە چنەك ژ زەمانەكی دی)، ڕۆمان، 2007.
6. ژ دەسپێكێ هەتا كو دەستپێكێ، فەلسەفە، دهۆك، 2010.
7. سیڤرا سلیڤی، ڕۆمان، دهۆك، 2010.
8. مريم (إمرأة من زمن آخر) رِواية، الطبعة العربية، القاهرة، مصر، 2013.
9. مريم (إمرأة من زمن آخر) رِواية، الطبعة العربية، لندن، بريطانيا، 2014.
10. عەقلێ كوردی (رەخنەگرتن لعەقلێ پراكتیكی)، دهۆك، 2016".(سەبری سلێڤانەیی , چاڤپێكەڤتن , 2020/3/9) .

هەروەسان نڤیسەر ئاماژە ب وێ چەندێ دكەت و دبێژیت : " من پشكداری د پێشكێشكرنا خۆلێن ڕەوشەنبیری و سیاسی لرادیو و تەلەڤزیون و دەزگەهێن ڕاگەهاندنێ

ژك كرينه , هەروەسان چەندين گۆتار و ڤەكۆلينێن سياسى و ئايينى و مرۆڤايەتى ژبۆ پتريا ڕۆژنامه و گۆڤاران دناڤدەيى هەرێما كوردستانێ ده و دەرڤەيى وێ نڤيسياندينه و شرۆڤەكرن ژك بۆ ئەڤان ئاليبان كريينه". (سەبرى سلێڤانەيى , چاڤپێكەفتن , دهۆك , 2021/3/11).

2- بەرجەستەكرنا بەراورديا تێگەهێ (فيمينيزم و جەندەر)ى د ڕۆمانا مەريەما دا:

بابەتێ فيمينيزم و جەندەرى ڕۆماننڤيس سەبرى سلێڤانەيى دناڤ ڕۆمانا خۆدا بئاوايەكێ ئێستاتيكى و بەهرەمەندى و زنجيرەيى بەرجەستەكرييه، بدەربڕينەكا ديتر ئێكەم جار دەست ب وێنەكرنا وێ ژنێدا د بەرهەمێ خۆداكرييه لپێش وێنەكرنا وى بۆ كەسايەتييا زەلامى ، ژبەر هندێ ژن د نڤيسين و ڕۆمانێن ويدا ـ سەبرى سلێڤانەيدا ـ پانتايەكێ بەرفرەهـ ڤەگرتييه و ئێكه ژ خۆيادبيت و داواكارييا چارەسەركرنا كێشێن ژنان و سەربەستييا وان د جڤاكيدا دكەتن. ئەڤجار د ئەڤێ ڕۆمانێدا فيمينيزمێ لسەر هندەك بنەمايێن فيمينزما ئەورووپى بئاوايەكێ ڕێژەيى دژى هزر و بيرێن بابسالارييا د جڤاك و كۆمەلگەها كورديدييا خۆدان پێگەهێ زەلامێ زال نەخشه بۆ دارژتييه , لێ ئەڤە وێ چەندێ ناگەهينيت كو جەرندەربوونا ژن و زەلامى لگۆڕەى گۆهاڕتنا سەردەمى و پێشكەڤتنا جڤاكێ كوردى پشتگوه هێلايه . هەژى گۆتنێيە ڕۆمانا (مەريەما) ڤاڕەمانا وێ ژنه تۆشى ڕوويدانێن سەخت و دژوار دبيت؛ ئەو ژى دەستدرێژييا سێكسييه , ڕەوشا وێ خراپ دكەت . ژبەرهندێ ژى ئەڤ كەسايەتييه بشێوەيەكێ زنجيرەيى دەست بخەباتا خۆ يا مرۆڤايەتيێ دكەت . لەوڕا ژ بۆ چەسپاندنا ناسناما هەبوونا خۆ مينا ژنێن فيمينيستێن وەلاتێن ڕۆژ ئاڤا , بەرەڤ شورەشەكا فيمينيستيڤه دچيت. واته لدەمێ هەڤپەيڤينێ دگەل هەڤالا خۆ (نارين)ێ د تەكنيكا ڤەگەراندن بۆ ڕابوردوويێ خۆدا ئەڤێ چەندێ ڤەدگێڕيت : " ببۆره نارينا من، بەلێ سالەهان سالەكێ و ژنێ وەكو ماكەرەكێ دبينن، خرابێ وان لێ سيار دبت و قەنجێ وان بارێ خۆه لێ دكەت و ل بەرەهيكا خۆه دهاژۆت، و بێلايەنێ وان ژى دخوازت دەڤێ وێ لغاڤ بكت" . (سەبرى سليڤانەيى ، 2007، ل19). نڤيسەرى د ڤێرەدا هەولدايه وێنێ بابسالاريێ و ستەما وێ لسەر ژنێ د جڤاكێ كورديدا بدەته خۆياكرن، چونكى د جڤاكێ ناڤبرى دا ژن تا وى ڕادەى يا سەربەسته كو لژێر دەستهەلاتا زەلامى دەرنەكەڤيتن و جێبەجيكارا ياسا و دەستورێن وێين توندێين خودان مۆرك سيمايێن بابسالاريێ. ژبەر هندێ ئەگەر ژنێ سەرپێچى لسەر ياسايێن وى داناپين كرن؛ دێ تۆشى سزايێ خۆ بيتن.

ڕۆماننڤيس (سەبرى سلێڤانەيى) دناڤ كۆمەلگەها خۆدا ددەم و جهێن جياوازدا، دان ب ئەڤێ دابێشێ دايه، پاشان ب شێوەيەكێ هويرتر دەستێ خۆ بۆ ئەوان ناڤەرۆك و برينا

کو ژن و هەر فیمینیستەك بۆ دنالێتن درێژکرییە.

تێگەهێ (فیمینیزم) ێ نڤیسەری دگۆشەنێڕیینا (هەبوونگەرایی) دا پێشکێشکرییە. واتە پرسێن ژنان ئەوێن پەیوەندی بکۆمەلگەهـ و کەلتووری وێ کا چەوان لهەبوونا ژنان یان ژنێ دنێرن؟، کو ئەڤە ژ وان بابەت و تەوەرێن گرنگن؛ چونکی ئەڤە بیرا مە ل شۆرەش و بزاڤێن فیمنیزما هەبوونگەرایی دهینیتەڤە ، کا چەوان ڕابەرا ئەڤێ ڕەوتێ و بزاڤێ ئەوژی (سیمون دیبوفوار)ە بانگەشە و بانگەوازییا سەلماندنا هەبوونا ژنێ و ڕەگەزێ (مێ) بەری هەر تشتەکی دکر، ئەڤجار ڕۆماننڤیسی ب ئاوایەکێ درامی و د تەکنیکا ڤەگێرێ کێم تشتزان و دەمێ ڕانەبوردویی ب ئەڤێ تەرزی دگفتۆگۆیا (مەریەما)یێ و (نارین)ێدا ددەتە خۆیاکرن: " بەلێ نها، ژنێ بریاردا، کو ب ئاخڤت و شەهدەکی ل سەر کریارێن هەموویان بدەت، بێ ئاوارتە.

- ئەو شەهدەکییا تە کێم دبینن.

- راستە، چونکی ئەز ژنم، هەر کەس ل گۆر بینایيا چاڤێن خوە دبینت، لێ وەسا دیارە کو ئەو نە ب چاڤان، بەلێ ب هندەك ئەندامێن دی ژ لەشێ خوە تەماشەی ژنێ دکن.

سووند ب (زارێ مەزن) کو ئەڤرۆ ئەز درەوان نەکم و تنێ ڕاستیێ بێژم". (سلیڤانەیی , هـ.ل). ئەڤە ڕەخنە و یاخیبوونەکا جڤاکی و ئایینیە نڤیسەری لجڤاکێ خۆ گرتی کو فیمینیزم ل سەر بنیاتەکێ سێکسیوالتیا ڕەها بەرجەستەکرییە. یاکو هەبوونێ نادەتە ژنێ و بتنێ مینا ئالاڤەکێ تێرکرنا حەزان و مەرەمێن شەهوانی لژێر یاسایێن ڕەگەزێ نێر تەماشەیی ڕەگەزێ وێ ـ مێ ـ دکەن. ژ گرنگترین جۆرێن دیێن فیمینزمێ دئەڤێ ڕۆمانێدا بروەهنی ڕەنگڤەداین , جۆرێ تیۆرا فیمینیزما ڕادیکالە, کو لدەمێ (مەریەما) بئاوایەکێ نەرێنی دگەل(نارین)هەڤپەیڤینێ بئەڤی شێوەیێ درامی لدور نەرازیبونا خۆ ژ ژیانێ و جڤاکی و ئایینی دەردبڕیت و حەزا گوهاڕتنا ڕیشالییا دابونەریتێن جڤاکێ خۆ لدەڤ پەیدا دبیت لدەمێ ڕەخنێ بئەڤی ڕەنگی ل ئایینی وکومەلگەها کوردی دگریت و دئەڤی دیمەنێ شانوییدا دبێژیت :

"- ئاین و ئاینەت و جڤاکی .

- ما ئەو ئایین و ئایینەت و جڤاك هزرەکێ بۆ هەستێن دایکا من حەلیماییێ ناکن؟ هەگەر ئەو ژی وەك تە بێژن " دایکاتە مر و چوو " ئەڤە هێژ ساخم , بلا هزرەکێ بۆ پاشەڕوژا من , بۆ هەستێن من , بۆ رۆژگار و چارەنڤیسێ من بکن .

- ئەڤەیە سونەتا ژیانێ .

-سونەتا ژیانێ یان یا زەلاّمان ؟

-دلێ من ب تە ڤەیە !

- ڕاست ؟

- ئەرێ , چونكی دۆرهێلێ مە وەك گوفكەكێ یە و تو وەك كولیلكەك رەنگین ل ناڤ دبشكوڤی .

- دلێ من ژی ب من ڤەیە ,لێ ...

-لێ تۆ نەشێی گووفكی بكی بوهار , بەلێ تۆ دشێی بێهن و رەنگێ خوە بپارێزی ." . (سلیڤانەیی , ل 26) .

ژ ئەڤێ گفتوگۆییێ خۆیا دبیت كا چەند شاشی و هەلخەلەتاندن و سەردابرن بناڤێ ئایینی و یاسایێن جڤاكییێن هشك ل ژنا كورد ژ ئالییێ ئۆلدار و سەروك هۆز و عەشیرەتانڤە هاتیە كرن , هەروەها ڕگەزێ مێ دكومەلگەها كوردیدا لگورەیی گوڕانكارییێن د دجڤاك و ژینگەها وێدا ڕوویداین مینا (كاركرن لدەرڤەی مالێ و بدەستڤە هینانا داهاتی ,..., هتد) نەشییایە تاڕادەیەكی مافێ خو یێ ڕاستەقینە و تەمام لبەرامبەر زەلامیدا بدەستڤە بینیت . بنەمایەكێ دیتر یێ ئەڤی چەشنێ فیمینیزمێ ل پشكا بناڤێ (زەمانەك دی ...)یدا د ئەڤی ژانرێ ڤەگێڕانكیدا ڕەنگڤەدای , كو بدروستی ڤارەمانا وێ □ مەریەما□ بانگەوازییا شورەشەكا ڕادیكال دژی یاسایێن سەختێن جڤاكی دكەت كو بڕێكا تەكنیكا مەنەلۆگێ بشێوازێ رابردوویی ئەڤ چەندە كەسایەتییێ بۆ مە ڤەگێڕایە : " □ ئەز چووم زەمانەك دی :

- دونیا بوهار بوو , زەمین كەسك و ب گولدار و كولیكێن رەنگین خەملاندی بوو ,ل هەر درەكێ دەنگێ شرێن و خومخوما ئاڤا سولاڤان , ل گەل دەنگێ ڤەبینا كەوان چریوریيا تەیر وتەوالان ب تایبەت شالوول و بولبولان , دهات بهیستن . ئەز پێخواس ل ناڤا مێرگ و گژوگیاییێ باغان دگەریام , هەروەك ل فیردەوسا عەدەنێ یان ل باغێن بابلێ یێن هلاویستی . پریسكێن بارانێ دبارین و ل سەر گیا و بەلگ و پیلاخێن من دتەیسین .لەشێ من وەك خوە خویا دكر ب تایبەت مەمكێن من □ وەك دو قونێرییێن بچووك ل سینگێ من دەركەتبوون □ پشتی كو جلكێن رەش پێڤە هاتین نووساندن ." (سلێڤانەیی , ل40) .ئەڤ دانوستاندنا ناڤەكییا كەسایەتییا سەرەكییا ئەڤێ ڕۆمانێ بۆ مە ڤەگێڕایی , د هزرا خۆدا جیهانەكا ئایدیالی و یوتوبیایی وەكو رەڤینەك ژ دۆرهێل و واقعێ سەختێ كومەلگەها خۆ دروستكرییە . كو د وێ جیهانێدا ئەڤ بەربەست و ئاستەنگییێن جڤاكێ وێ د وێرێدا نینن , لێ پشتی هینگێ ژ نیشكەكێڤە مینا هشیاربوون ژ خەوەكا درێژ ڕادبیت لدەمێ ئاماژە برەنگێ جلكێن رەش دكەتن , كو مەبەست پێ لڤێرەدا جلك واتە جڤاك و دبونەریتین وی و ئایین ویاسایێن وانن مینا رەشاتی و تاریكییەكێنە , لبەرامبەر خەون و حەز و شیان و ئارەزویین كچان و ژنان دجڤاكێ كوردیدا , یێن كو دبنە ئەگەرێ زیندانكرن و مراندنا شیانێن هزری و كارەكییێن هەر ژنەك پێكۆلێ بۆ دكەتن .

دڤێرەدا دیسان بروهنی دیار دبیت، كو ئەڤ نموونێن هاتینە شلۆڤەكرن تێگەهێ فیمنیزمێ تێدا پتر بەرەڤ ڕێبازا هەبوونگەرییێڤە چوویە،

بتايبەتى فيمينيزما هەبوونگەرييا چێژ بەخش و مفادار دا هاتييە وێنەكرن. كو ئەڤ جۆرێ تێورا فيمينيزما ناڤبرى دبنە ژێدەر بۆ تێگەهێ جەندەرى ب ئاوايەكێ نەراستەوخۆ، سەبارەت تێگەهێ جەندەرى و بەراوردييا وێ دگەل تێگەهێ فيمينيزمێ د ئەڤى بەرهەميدا , نڤيسەرى برەنگەكێ هونەرى وستاتيكى بەراوردى و جيياوازى دناڤبەرا هەردوو مژار و چەمكێن ناڤبريدا ئەنجامداينە. واتە د كەسايەتييا ڤارەمانا رۆمانێدا كو (مەريەما)يە تێدا بەرجەستەكرييە؛ هەروەسان ڤەگۆهازتنا كەسايەتييا وێ ژ فيمينيستەكا هەبوونخواز بەرەڤ ژنەكا جەندەر و يەكسان دگەل يێ ديتر ـ رەگەزێ نێر ـ د ماف و رۆل و ئەركاندا پێشچاڤكرييە. نموونە بۆ ئەڤێ چەندێ جەندەربوونا وێيا ـ جۆرەكێ جڤاكى و رەوشەنبيرى ـ دگەل كەسايەتييا (ئيسلامێ كومەنيست) لدەمێ برێكا ڤەگەراندنێ بۆ رابووردويێ خۆ د دانوستاندنا دەرەكيدا ئەوێ بيرهاتن وسەرهاتيا خويا دڤەل (ئيسلام)يدا بۆ هەڤالا خۆ (نارينى)ێ دەڤێ هەڤپەيڤينا وى بئەڤى شێوەى ڤەدگێريت: ((مريەما خان، سوپاس بۆ دەرفەتێ و ئينسياتيڤێ. ئەز پڕ ژ پێشانگەهێن هونەرى حەز دكم، گرنگ نينە هونەرمەندەكى بت، پێشتر من ناڤێ تە نەدزانى، بەلێ پاشتر من ل سەر هەر كەڤالى ديت)). (سلێڤانەيى، ل94). پاشان نڤيسەر د هەمان پشكا لسەر كارێن هونەرى و زيرەكى و شارەزاييا (مەريەما)يێ وەكو جەندەر دناڤ جڤاكێ كورديدا و چەوانيا هزركرنێ لهەمبەر زەلامى بێى ترس و دلەڕاوكى ژ ياسايێن كۆمەلگەها ناڤبريدا , د پەيوەندييا هزرى و نويكرنا وێدا ئەوا (مەرەيما)يێ بجەندەرەكا رەوشەنبير و جڤاكى د ئێكەم چاڤپێكەڤتن لپێشانگەها تابلوياندا ددەتە خۆياكرن و (ئيسلامێ كۆمەنيست) سەرساميا خۆ لهەمبەر هزرێن مەريەمايێ دەربڕن كو رۆماننڤيسى د ئەڤێ دانوستاندنێدا لسەر دەڤێ (ئيسلامێ كومەنيست)دايە پێشكێشكرن لدەمێ دبێژيت : " ب راستى توو نە تنێ هونەرمەندى، لێ ديارە تو رەوشەنهزرى ژى". (سلێڤانەيى، ل96). و پاشان (مەريەما) ب ئاوايەكێ ئايرونى و پێكەنينكى دكەڤيتە دانوستاندنا ناڤەكى (مەنەلۆگ)ێ دگەل خۆدئاخە و پێداچوونێ د هزر و رەوشەنبيرييەتا زەلامەكێ خۆدان ئەزموون و رەوشەنبيرييا سەرڤەيى روكەشيندا دكەتن، لدەمێ ئەڤ هەلويستە دبيرەوەرييێن دناڤ بيردانكا وێدا دەنگڤەددەتن و دبێژيت: " ب ئاوايەكى ژ ئاوايان ڤان تێبگەهينيت كو ئەو ژى هونەرمەندە، بەلێ د هونەرا پەيڤ و زمانى دا، من هەولدايە بەحسا راستى و نە راستيێ بۆ بكم چونكى دەمێ وى د ئاخفت گۆتنا (ب راستى) ب كاردهينا، من دڤييا وى تێبگەهينم كو پێويستە هەموو جۆرێ خەباتێ راستەڤينە بن بەلێ پاشى ئەز بێدەنگ بووم چونكى ئەو كاديرەكێ پارتييا كۆمەنيستە و نە بەر ئاقلە كو تێنەگەهەت" . (سلێڤانەيى، ل96). ئەڤ ديمەنە كو ژ ديمەنێ، شانۆيێ كو نڤيسەرى

تێدا كەسایەتیا جەندەرییا (مەریەمایێ) و (ئیسلامێ كۆمەنیست) كو دوو ئەندامێن جڤاكەكێ كوردیێ عەشیرەتگەری و بابسالارینە بهشیاری و بێ دوو دلی د قالبێ جەندەرێ پۆست كلاسیكی و مۆدیرندا لدەرڤەی سالوخەت و سیمایێ زالبوونا جەستەیی ئەوا د تێروانینێن فەلسەفی و ئایینیدا مینا (یەهودیەت و مەسیحیەت) یێن كاركەڤتیدا وێنەكرینە، لدۆر پیڤەرێن ڕێژەیی و گۆهارتنێن جیهانگیریێ و كاریگەرییا وێ لسەر كەسایەتیا ژنێ و زەلامی بشێوەیەكی مۆدێرن دناڤ كۆمەلگەها كوردیدا نمایشكرینە. دیسان ژ وان كەسایەتییێن لاوەكی یێن برۆلێ جەندری د ئەڤێ ڕۆمانێدا نڤیسەری بهویری وێنەكرین (نارین)ە , كو بۆ ماوەیەكێ درێژ ل ئەوروپا دژیتن و ژ نێزیك هایداری ژیانا جەندەرییا ژن و زەلامی ل ئەوان وەلاتان دبیت و كا چەوان سەرەدەریێ دگەل هەڤدوو د هەر بوراهكیدا ژ بوارێن كاركرنێ ل دەرڤەی مالدا دكەن , هەروەها شێوازێ ترسێ ل وێرێ بۆ (مەریەما) یێ ب ئەڤی ئاوایی بەحسدكەت :"ل وان وەلاتێن سار , مرۆڤ ژ غەزەبا دەمسالان و باجەیێن حكوومەتێ تنێ دترست , لێ ل ڤان وەلاتێن سۆتی , هەموو دەمسال وەكهەڤن و باجە ژی نینن , بەلێ مرۆڤ ژ گەلەك تشتێن دن دترست . ئەز هەست پێ دكم لەورا دبێژم ترس خوەشە : ترس ژ رەڤینا بەردەوام نە تنێ ژ ئاورییان , ژ خوە ڤەشارتنێ نە تنێ ژ پولیسان , ژ گۆمانێ و فانتازیایێ ..." .

(سلێڤانەیی , ل 10) .

ئەڤ سیمایێن جەندەربوونا ژن و زەلامی د جڤاكێن وەلاتێن ئەوروپیدا دهێنە پەیرەوكرن□ بخۆ بنەمایێن ئایینێ ئیسلامێ یێن ڕاستەقینە نە □ بوونە هۆكارێ وێ چەندێ سیمایێن كەسایەتییا ڕادیكالا مەریەمایێ یا توندرەو بهێتە گوهرین و دەست ژ فیمینیزمبوونا خۆ یا هشك باوەر بەردەت . ژبەركو تێگەهێ فیمینیزمێ تا ڕادەیەكی نەشییا وەكو میناكێن ژنێن فیمینیستێن وەلاتێن رۆژئاڤا بنەمایێن (ئازادی , یەكسانی , باوەری)

جێبەجێبكەت . ئەڤجار بیروڕایێن (نارین)ێ و ئەزموونا ژیانا وێ ل وەلاتێ غەریبیێ , بوونە هاندەر (مەریەما) دووبارە بزڤڕیتە ئەوێ چەندێ و باوەریێ بهاوكێشا (ژن و زەلام) هەر دوو بتنێ تەمامكەرێن هەڤدوو نینن , بەلكویەكسانن و خودان پێگەهێن خۆ یێن تایبەتن . ژبەركو كومەلگەها كوردی ژی وەكی یا جاران نەمایە و پێشكەڤتییە . ژ ئەڤا بووری دگەهینە ئەوی ئەنجامی كو تێگەهێ فیمینیزمێ د ئەڤێ ڕۆمانێدا لسەر بنەمایێ تیۆرا فیمینیزما هەبوونگەرییە و ڕۆماننڤیسی دقارەمانا رۆمانێدا بەرجەستە كرییە , كو هەولددەت مینا مێیەكا ڕادیكال ل ناسناما خۆ بگەڕیت و بدەستڤە بینیت .

دیسان تێگەهێ ناڤبری □ فیمینیزم- بەهرا پتر د تەكنیك و شێوازێن گفتۆگۆیا (دەرەكی و ناڤەكی)یدا ئاراستە كرییە . سەبارەت بابەتێ

جەندەری دئەڤێ ڕۆمانێدا ب ڕێژەیەکا مەزن ,لسەر بنیاتێ ڕەگەز وسیسکوالتییا بەربەلاڤ و ڕەهادا د کەسایەتییا (مەریەما)یێ و (ئیسلامێ کومەنیست)دا بەرجەستەکرییە . ژبەرهندێ روویێ جوداکرنا ئەڤان هەر دوو تێگەهان □ فیمینیزم و جەندەر □ نەمازە جەندەر ئەڤی تێگەهی گەشەکرییە و ئالییگرییا ڕەگەزەکی ل سەر یێ دیتر دئەڤی ژانرێ پەخشانکیڤە نەچوویە , بەلکو بەرەف خۆ گونجاندنێ وەکی یاسایا جەندەرێ ل ڕۆژئاڤا چوویە. دبیاڤێ تەکنیکا دیالۆگا دەرەکیدا سیمایەکێ مودیڕن پێهاتیە بەخشیین مینا دیالۆگا (مەریەما و ئیسلامێ کومەنیست و مەلا هاوار و کرمانج , نارینێ ..., هتد).کو مینا کارلێکێن رەوشەنبیری و هزری وئایدیولوژی بوون .

هەر وەسان دبوارێ وەکهەڤیێ و ژ هەڤنێزیکبوونا تێگەهێ ناڤبریدا، وەکی بەری نهۆ د نموونێن ڕۆمانێدا ب ئاشکەرایی خۆیا بووینە و تا ڕادەیەکێ مەزن ژ ئالیێ هندەك بنەمایێن سەرەکی مینا (دادپەروەری و یەکسانی و ئازادی)یڤە یێن کو گەلەك جاران دئەڤێ ڤەکولینێدا, ئاماژە بۆ هاتیە کرن د ناڤێکدا دچن و تێکەل دبن.

ئەنجام

1. تێگەهێ فیمینیزمێ د ئەڤێ ڕۆمانێدا لسەر بنەمایێن تێورا فیمینیزما هەبوونگەرییێە . ڕۆماننڤیس (سەبری سلێڤانەیی) دناڤ کەسایەتیا ڤاڕەمانا ڕۆمانێدا بەرجەستەکرییە، ژبەرکو لدەمێ (مەریەما) تۆشی یاخیبوونا جڤاکی و دەروونی دبیت، ژ ئەنجامێ سانسۆرییا جڤاکی و دۆرهێلێ وێ، هەولدەدەت ل ناسناما خۆیا هەبوونێ مینا مێیەکا ڕادیکال بگەڕیت و بدەستڤە بینیت.

2. نڤیسەری تێگەهێ ناڤبری ـ فیمینیزم ـ بەهرا پتر د تەکنیك و شێوازێ گفتوگۆیا ناڤەکی (مەنەلۆگ)ێدا ئاراستە کرییە, ئەوژی بکارهینانا جهناڤێ لکاو (م)ە، کو پانتایەکا بەرفرەها پشکا ئێکێ و دوویێا ئەڤێ تێکستێ ڤەگێرانکی بخۆڤە گرتییە.

3. تێگەهێ (جەندەر)ی ڕۆماننڤیسی د ئەڤی ژانرێ ڤەگێرانکیدا بئەڤی شێوازی پێشکێشکرییە:

ا- جەندەر لسەر بنیاتێ ڕەگەزی و سیکسوالتییا بەربەلاڤ و ڕەها د کەسایەتییا (مەرەیما) و (ئیسلامێ کۆمەنیست)دا بەرجەستەکرییە، کو ئەڤە دبیتە ڕوویێ ژ هەنێزیکبوونا جەندەری دگەل فیمینیزما هەبوونگەریی و ڕادیکال .

ب- روویێ جوداکرنا جەندەری دگەل فیمینیزمێ د ئەڤێ ڕۆمانێدا ئەوە؛ جەندەر گەشەکرییە و ژ ڤۆناغا جوداهیێن جەستەیی ـ جەستێ نێر و مێ ـ دەرکەڤتییە و بەرەف خۆ گونجاندنێ دگەل هزرا جەندەربوونا ڕۆژئاڤایی و هەڤچەرخدا چوویە، لێ لدویف بنەمایێن جڤاکێ کوردی دناڤ کەسایەتیێن ڕۆمانا خۆدا خۆیا کرییە ,کو زەلامێ کورد د هەرکار و

بیاڤەکیدا هەمی دەمان هەڤپشکێ ژنێ بوویە.

4. رۆمانڤیسی د مەودایێ بکارهینانا تەکنیکا دیالۆگا دەرەکیدا سیما و سالوخەتەکێ دیتر یێ جەندەرێ مۆدێرن(جۆرێ جڤاکی)، دناڤ کەسایەتییا قارەمانێن ئەڤی تێکستێ پەخشانکیدا بەرجەستەکرینە ، ئەوژی تایبەتمەندییا کارلێکا دیالۆگێن هزری و رەوشەنبیرییا سەردەمیانە د ناڤبەرا هەردوو تۆخماندا (ژن وزەلام) یدا بکارهێنایە.

* زاراڤێ (فیمینیزم)ێ د ڤەکۆلینێن ئەکادیمییێن دبوارێ رەخنا کوردیدا گەلەك هاتییە بەحسکرن، لەورا لڤێرە دا بتنێ دێ لسەر تێگەهێ وێ راوەستین.

** سەبارەت زاراڤێ جەندەری؛ د ڤێرەدا ئاماژە بۆ نەهاتییەکرن، چونکە د ڤەکۆلینەکا دییا کورتکری و وەرگرتی ژ نامەیا دکتۆرایێ (جەندەر د رۆمانا (خاتم الرمل) و (مەریەما) دا ئەوا نهۆ د قۆناغا تەمامکرنێدا هاتییە بەحسکرن.

*** جودێت باتلەر (1956/2/24) فەیلەسوفەکا ئەمریکییە، پشکداری دڤەکۆلینێن زۆر دبوارێ ژنان و کێشەیێن فیمینیزمیدا کرینە...هتد.

لیستا ژێدەران

- بزمانێ کوردی:

أ - پەرتووك:

حەمەیرا موشیرزادە (د.) فیمینیزم و چەند خوێندنەوەیەکی تازە، و: بەیان عەزیزی، چ(1)، چاپخانەی (رۆشەنبیری)، هەولێر، 2011.

سەبری سلێڤانی، مەریەما (کچە ژنەك ژ زەمانەك دی)، رۆمان، چ(1)، چاپخانا (هاوار)، دهۆك، 2007.

عەباس ساڵح عەبدوڵڵا، فیمینیزم لە شیعری کوردیدا - کرمانجی خواروو، چ(1)، چاپخانەی (بینایی)، سلێمانی، 2009.

مەهاباد قەرەداغی، لە فیمینیزمەوە تا هیومانیزم، ئا: خالید عەبدولکەریم حەمەلاو، (ب.چ)، چاپخانەی (ئاراس)، هەولێر، 2010.

ب - نامێن ئەکادیمی:

ئەڤین ئاسۆس حەمە، فیمینیزم لە چیرۆکەکانی شێرزاد حەسەندا، نامەی ماستەر(نەبلاوکراو)، زانکۆیی سلێمانی، 2014.

ج - گۆڤار:

رۆئیا تلوعی، خوێندنەوەیەکی فیمینیزمی و دۆخی ئێمە، گ(رەهەند)، ژ(18)، 2006.

گۆران بابە عەلی، ساندرسن و جەندەر، گ(ژن)، ژ(3)، سلێمانی، 2014.

مێری ئیوانز، سیمۆن دیبوفوار لە ئاوێنەی رۆمانەکانیەوە، و: ئارەزوو مەحمودی، گ(رامان)، ژ(167)، 2011.

د - چاڤپێکەڤتن:

سەبری سلێڤانەیی، چاڤپێکەڤتن ، دهۆك، 2020/3/9.

سەبری سلێڤانەیی، چاڤپێکەڤتن، دهۆك، 2020/3/11.

شوکریە رەسول (د.)، چاڤپێکەڤتن، هەولێر، 2020/2/24.

- بزمانێ عەرەبی:

أ - الكتب:

أحمد دوغان، الصوت النسائي في الأدب ما بعد الحداثوي، ط(1)، دار الحوار، اللاذقية، سوريا، 2008.

بديعة أجعاد، صورة الرجل في الرواية النسوية، ط(1)، دار الشروق للنشر والتوزيع، مصر، 2016.

بيار بورديو، الهيمنية الذكورية، ت: سلمان قعفراني، (د.ط)، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، لبنان، 2009.

داريوش شايغان، ما الثورة الدينية؟ الحضارات التقليدية في مواجهة الحداثة ومابعد الحداثة، ت: محمد حموي، (د.ط)، دار الساقي، بيروت، لبنان، 2004.

ديفيد غلوفر . كارا كابلان، الجنوسة (الجندر)، ت: عدنان حسن، ط(1)، دار الحوار، اللاذقية، سوريا، 2008.

جميل حمداوي (د.)، مفاهيم الجندر عند (فاطمة المرنيسي)، ط(1)، (د.مط)، المغرب، 2019.

جوديت باتلر، الذات تصف نفسها، ت: فلاح رحيم، ط(1)، دار التنوير للطباعة والنشر، بيروت، لبنان، 2014.
رزان محمود إبراهيم، خطاب النهضة والتقدم في الرواية العربية المعاصرة، ط(1)، درا الشروق للنشر، عمان، الأردن، 2003.
سهام خينوش، النقد النسوي في الخطاب النقدي العربي المعاصر، (د.ط)، الدار البيضاء، المغرب، (د.س).
سيمون ديبوفوار، الجنس الآخر، ت: ندى حداد، مر: أيمان المغربي، الأهلية للنشر والتوزيع، عمان، الأردن، (د.س).
عفاف محفوظ (د.)، النساء والتحليل النفسي وعصر مابعد الحداثة، ترجمات نسوية، ط(1)، مؤسسة المرأة والجندر، القاهرة، جمهورية مصر العربية، 2016.
كريمة غتيري، جماليات الرواية السيرية والسير ذاتية، دار (الدائرة) فلسطين، 2014.
لبنى عبدي، خصوصية الكتابة النسوية والذكورية في رِواية (تاء الخجل)، ط(1)، دار الجمل، ألمانيا، 2009.
ليلى أبو الغد، الحركة النسائية والتطورات في الشرق الأوسط، (د.ط)، (د.مط)، (د.م)، 1999.
مجدولين شرف الدين، الفتنة والآخر، ط(1)، منشورات الاختلاف، الجزائر، 2012.
ميشال فوكو، تاريخ الجنسانية (3)، الأنشغال بالذات، ت: محمد هشام، الدار البيضاء، أفريقيا الشرق، بيروت، لبنان، 2004.
نوال السعداوي (د.)، دراسات عن المرأة والرجل، ط(2)، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، لبنان، 1990.
هويدا صالح، الخطاب المفارق للسرد النسوي بين النظرية والتطبيق، ط(1)، مركز رؤية للنشر والتوزيع، القاهرة، مصر، 2014.
هيفاء أبو غزالة، الكاشف في الجندر والتنمية، حقيبة مرجعية (نيورك: اليونيفام)، صندوق الأمم المتحدة الأنمائي للمرأة، ط(1)، (د.مط)، عمان، الأردن، 2006.
يمنى طريق الخولي، النسوية وفلسفة العلم، (د.ط)، مؤسسة الهنداوي، مصر، 2017.

ب . مجلات:

زينب العسال (د.)، النقد النسائي للأدب (حوار مع الناقدة والكاتبة الكبيرة د. نوال السعداوي)، مج(الفصول)، ع(45)، القاهرة، 2008.

ـ بزمانێ ئینگلیزی:

ـ پەرتووك:

Bell Hooks, Feminism is for everybody, pluto press, London, 2000.

ـ بزمانێ فارسی:

پەرتووك:

لارنس كهون، ێرمدرنيسم تا پست مدرنيسم، ت: عبدالكريم رشيديان، چ(اول)، چ(فرانگ)، نشر مركز، تهران، 1385 هـ.ش.

ـ سایتێن ئەنتەرنێتێ:

رياج قريش، النسويه الاسلاميه والجندر بين گروحات الٌنا وتصورات الآخر، مج(التواصل) فى اللغات والٌداب، ع(43)، عنابه، الجزائر، 2014، 2020/4/21 هاتییە وەرگرتن ژ: http://tawasol.com.ja

عصام عبدالباسگ زيدان، النڤريه السياسيه النسويه الفكيكيه، مج(لها أونلاين)، 2020/4/21 هاتییە وەرگرتن ژ: http://Lahaonlinemagazin.com.eg

نبيل سليمان، الابداع والٌنوپه، 2020/5/12 هاتییە وەرگرتن ژ: http://alarabett.ae/conten/view

نەوال سەعداوی (د.) فیمینیزم و جەندەری سێکسزمی سوودبەخش، و: جومعە ئەكبەری، 2020/5/25 هاتییە وەرگرتن ژ: http://www.kurdistannet.org/index/php

على دغمان، الكتابه النسويه والوجوديه، بين التوقيع الجنسى والبحپ عن هويه جنوسيه، مج(نزوى)، 2020/2/13 هاتییە وەرگرتن ژ: http://www.nizwa.com/37-%D8%

الخلاصة

يعد مفهومي (النسوية) و(الجندر) من المفاهيم المعقدة والمتداخلة يقتربان من بعضهما تارة وينفصلان تارة أخرى، لذا أرتأينا إلى إجراء مقارنة بينهما، حيث أن معظم الباحثين والنقاد والمنظرين يؤكدون على أن (النسوية) من خلال نشاطاتهم وطروحاتهم على واجبات وحقوق (الأنثى) فقط، في حين أن (الجندر) يرجح التوازن لكلا الجنسين (الرجل والمرأة) بعيديا عن العنصرية والنزعة البايولوجية المطلقة ـ للذكر والأنثى ـ التي لا يعمل بها الآن، عليه فإن الجندر يكون بمثابة المختبر المؤثر في الفكر والمجتمع والثقافة...إلخ للرجل والمرأة، كل ذلك بينه الكاتب ـ صبري سليفاني ـ بحرفية وذكاء وبأجواء جمالية ملفتة للنظر تبعاً لمستوى انعكاس هذين المفهومين وجسدهما في شخصيات رِوايته (مريما) بشكل فني.

كلمات المفاتيح: فيمينيزم، جندر، رِواية مريما، صبري سليفاني، المرأة والرجل.

THE CONCEPT OF FEMINISM AND GENDER IN SABRI SLIVANI'S MARIAMA : A COMPARATIVE STUDY

NAWZAT AHMED OTHMAN[*] and NIHAYA SALIH EZZULDDIN[**]

[*]Dept. of Kurdish Language, college of Humanities, University of Zakho, Kurdistan Region-Iraq
[**]Dept. of Kurdish Language, college of Languages, University of Duhok, Kurdistan Region-Iraq

ABSTRACT

Feminism and Gander are the complicated and paralleled concepts which they sometimes get closed to each other while they are not at other times. Therefore, it has been necessary to make a comparison between both concepts since the majority of researchers, theorists, and critics emphasized that feminism, in its all movements and theories, is only encountering the right, duties, and femininity of the women. While, the gender sets the equality between the man and woman without any racism and the basic biological ideology of male and female.

Accordingly, the further it becomes cultural, social and ideological testing for the man and woman in every fields. Hence, the novelist Sabri Sulevani very skillfully illustrated that so statistically and attractively. According to the ratio of the impact and reflection of both concepts is embodied in the personality of the protagonist Characters in his novel " Maryama".

KEYWORDS: Feminism , Gender, A Novel " Maryama", Sabri Sulevani, Man and Woman.